www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Sosyal Bilgiler 2018 Öğretim Programı'nda Vatandaşlık Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri

Citizenship Education and Social Studies Teachers' Opinions in the Social Studies Curriculum

Mehmet Şükrü Durmuş[*] - Meryem Hayır-Kanat[**]

Abstract: The curriculum, textbook and teacher constitute the main triad that help students understand a course. In our country, program changes are made frequently and textbooks are reshaped accordingly. Teachers, on the other hand, try to fulfill their duties in the education system under the leadership of the constantly changing programs and textbooks with the help of the teaching style they have mastered and the professional experience they have acquired. Social Studies course is taught in 4th, 5th, 6th and 7th grades and is given by social studies teachers in 5th, 6th and 7th grades?. Citizenship education distributed within the units aims to raise individuals who are beneficial to society. In our study, the current status of the 2018 Social Studies Curriculum in terms of citizenship was evaluated and the opinions of the social studies teachers were taken. In addition, it was examined whether there is a relationship between the demographic knowledge of the teachers and the results of the study. Interview technique; one of the qualitative research methods, was used to reach the research findings. The case study was used to analyze the findings. The main purpose of the research is to determine the adequacy of the Social Studies Curriculum in terms of citizenship education. The study was conducted in Samsun in December 2019 and 18 teachers were included in the study. In the study, 5 teachers did not criticize the curriculum as they found it sufficient. The views of 13 teachers who found the program incomplete were divided into 3 thought groups in terms of the inadequacies they expressed. The most expressed problem among these was stated as the lack of sufficient applied activities of the program according to the opinions of 8 participants.

Structured Abstract: Introduction: Social Studies has undertaken the concept of core lesson task, in which citizenship education is provided directly**.** Article 1 in the Special Objectives section of the Social Studies Curriculum strives to uphold constitutional values such as ‘’Loving the country as a citizen of the Republic

[*] YL Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türekçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı
Gr. Student, Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish and Social Sciences, Social Studies Education Program
ORCİD 0000-0002-6389-0886
mail: msdurmus1995@gmail.com
[**] Doç Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı
Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish and Social Sciences, Social Studies Education Program
ORCİD 0000-0002-3190-3144
mail: meryemhayir@hotmail.com
Cite as/ Atıf: Durmuş, M. Ş., & Hayır-Kanat, M. (2020). Sosyal Bilgiler 2018 Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies, 15*(8), 3555-3571. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45866
Received/Geliş: 19 August/Ağustos 2020 *Checked by plagiarism software*
Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020 **Published/Yayın:** 25 December/Aralık 2020
Copyright © MDE, Turkey CC BY-NC 4.0

of Turkey, knowing and exercising their rights, fulfilling their responsibilities, being aware of national consciousness as a citizen''. (MEB, 2018: 8). Concern to raise responsible citizens has played an important role on the origins of the social studies discipline. In the definition made by the National Council of Social Studies (NCSS), it is stated that Social Studies constitutes an area that integrates social and human sciences to improve citizenship competencies (Öztürk, 2011: 4). Barr et al. (2013) to raise citizens in the guidance of social studies. They outlined three basic approaches, stated as: "Social Studies as Citizenship Transfer, Social Studies as Social Sciences, Social Studies as Reflective Studies". The oldest and most traditional approach among these was defined as the transfer of citizenship, expressing the instinct with which the norms of the society are protected. In this approach, the primary goals are to provide citizenship and believe in the values required to maintain the continuity of the society. (Barr et al., 2013: 18-20).

Method: Research findings were analyzed by qualitative research method. Qualitative research uses words as data to describe human behavior or experience. Qualitative research accepts and interprets the individual's written, oral or observed behavior as a source. It is the non-numerical analysis of the data obtained to comprehend the meaning and the type of relations (Gürsakal, 2001: 119). Case study, one of the qualitative research methods, was used. Case study; observation, interview, audiovisual elements, documents, reports etc. about real life, a current system or a situation applied in a certain time period. It is called the method of describing the situations in which information is collected and presented in detail, or the creation of themes. (Creswell, 2013: 97). Encodings were made to prevent loss of information and corruption while data was obtained also to avoid confusion when comparing. The way Social Studies Education Program provided citizenship education, the effect and basis of this education in the curriculum were questioned, teacher's opinions on the subject were asked. Interview technique refers to the process of collecting data by answering the questions asked in the research by the relevant participants. In this study, semi-structured interview technique, one of the interview techniques, was used. While the questions are prepared in advance in the semi-structured interview, the order of asking questions can be changed or the questions can be supple according to the status of the interview (Büyüköztürk et al., 2016: 153-154). By semi-structured interview technique content analysis was performed on the data obtained. Content analysis is to summarize the words in the existing text with smaller meanings and categories by coding in accordance with pre-determined rules. It is the method of determining the meanings and relations of the concepts in the text and making inferences about the messages in the text (Büyüköztürk et al., 2016: 250).

Findings and Discussion: The main problem of the research was to determine the adequacy of the Social Studies curriculum on citizenship education and to get the opinions of the social studies teachers on the insufficiencies of the curriculum. Some teachers think that the Curriculum of Social Studies Lesson is insufficient in regards to citizenship education. In the research it is also stated that there should be a separate course related to citizenship. Some teachers claimed that the exclusion of the Citizenship and Human Rights Education course from the 8th grade curriculum increases the burden on the social studies teachers. They stated that since the issue of citizenship does not only belong to the Social Studies course, an interdisciplinary approach should be implemented. Topal & Haçat (2019: 11), according to research on social studies teachers, 79,5% of the study group found the abolition of this course negative. At the time of the study, the name of the subject was Citizenship and Democracy Education and today it is named as Human Rights, Citizenship and Democracy, the conclusion regarding the decision to exclude the aforementioned lesson from the 8th grades and to add it to the curriculum of the 4th grades Er et al. (2013: 190) was to teach the subject as a separate course" and "link it to all courses with the aid of an interdisciplinary approach. In the study of Çelik (2009), teaching citizenship education as a separate course was widely accepted, in line with the opinions of social studies teachers. The idea of "teaching Citizenship Education as a core subject" in order to fully ensure the adoption of the concept of democracy and human rights, was observed to have parallel views with this research (Topal & Haçat, 2019: 18). Another study, Ersoy (2016: 74), states that the interdisciplinary approach contradicts the results of this research, and is not approved by teachers. However, there is some common ground regarding the difficulties of teaching Citizenship Education as a sub branch of Social Studies and the neccesity to teach it as a separate course.

Conclusion: The reasons why the program is inadequate are summarized as follows: the program was found to be insufficient in terms of applied activities, and the lack of activities that would otherwise increase active participation was stated. Citizenship education should not only be the responsibility of the Social Studies course, but offered as a separate course if necessary, and should be taught by social studies teachers or by specialist teachers. There are also cases where the curriculum is sufficient in terms of citizenship education. Such as: the program is suitable for the class levels; the skills and value concepts

of each course are distributed in a way to provide meaningful learning within the learning domains, Turkish citizenship and global citizenship are accurately reflected.

Keywords: Social Studies Education, Citizenship, Citizenship Education, Curriculum, Learning Domains

Öz: Bir dersin öğrenciler tarafından anlaşılmasında öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen esas üçlüyü oluşturmaktadır. Ülkemizde sık sık program değişikliklerine gidilmekte, ders kitapları buna göre yeniden şekillenmektedir. Öğretmenler ise oluşturdukları tarz ve edindikleri mesleki deneyim ile sürekli değişen program ve ders kitaplarının öncülüğünde eğitim sisteminde üstlendikleri görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal Bilgiler dersinin 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda öğretimi yapılmakta 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından verilmektedir. Üniteler içerisine dağıtılmış olan vatandaşlık eğitimi, topluma faydalı bireyler yetiştirme amacındadır. Bu araştırma ile topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlamada lider konumda olması gereken sosyal bilgiler öğretmenlerinin penceresinden 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi yaklaşımı konusunda işin mutfağında çalışan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık açısından son durumu değerlendirilmiş ve sosyal bilgiler öğretmenlerinden bu konu hakkında görüşleri alınmıştır. Ayrıca öğretmenlerin demografik bilgileri ile ortaya çıkan sonuçlar arasında ilişki olup olmadığına da incelenmiştir. Araştırma bulgularına ulaşma hususunda nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Bulguların analiz edimesinde durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın temel gayesi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından yeterliliğini belirlemektir. Çalışma Aralık 2019'da Samsun ilinde yapılmış ve çalışmaya 18 öğretmen dâhil olmuştur. Bunlardan 5 öğretmen müfredat programını yeterli bularak herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Programı eksik bulan 13 öğretmenin görüşleri, dile getirdiği yetersizlikler açısından 3 düşünce grubuna ayrılmıştır. Bunlardan en çok dile getirilen sorun, 8 katılımcının görüşüyle programın yeterince uygulamalı etkinlikler barındırmaması olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık, vatandaşlık eğitimi, müfredat, öğrenme alanları, öğretmen görüşleri

1. Giriş

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları kısmında 1. madde ''Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri'' cümlesiyle ifade edilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı(MEB), 2018: 8). Bu durum Sosyal Bilgiler eğitiminin amaçlarının başında yurttaş (vatandaş) yetiştirmenin geldiğini göstermektedir.

Sosyal Bilgiler dersi, insanın sosyal hayatını yönlendirmede ve bilgi edinmesinde önemli yer tutarak yurttaşlık eğitiminin en ehemmiyetli alanını oluşturmaktadır. Vatandaş yetiştirme kaygısı Sosyal Bilgiler'in doğmasında etkili olmuştur. Sosyal Bilgiler Ulasal Konseyi (NCSS) yapmış olduğu tanımda sosyal bilgileri sosyal ve insani bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek için kaynaştıran bir alan olarak belirtmiştir (Öztürk, 2011: 4). Sosyal bilgilerin tanımı noktasında NCSS belli bir standart getirmeye çalışmıştır. İşin kaynağındaki isimlerden Barr vd. (2013: 16) sosyal bilgileri yurttaşlık eğitiminin öğretilmesi amacıyla sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin birleşimi olarak tanımlamışlardır. Bilgili (2013: 4) ise sosyal bilgilerin, öğrencileri sorumlu yurttaş olarak yetiştirme, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırma, bireyin kendini gerçekleştirme gibi amaçları olduğunu belirtmiştir. Sosyal bilgilerin gerek yurt içi gerek yurt dışındaki tanımları göze alındığında vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimiyle derin ve çok ilişikli bir bağlantısından söz edilmektedir.

Barr vd. (2013) Sosyal bilgiler öğretimine ve yurttaş yetiştirmeye kılavuz niteliğindeki tespitlerinde, üç temel yaklaşım ortaya koyarak Sosyal Bilgilerin ana hatlarını çizmişlerdir. Bunlar:

- Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler,

- Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler,
- Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler, şeklinde belirtilmiştir.

Bunlardan en eski ve geleneksel yaklaşım **vatandaşlık aktarımı** olarak nitelendirilmiş ve toplumun normlarını koruma içgüdüsüyle hareket edilen anlayışı ifade etmiştir. Bu yaklaşımda birinci amaç vatandaşlık kazandırmaktır. Yaklaşımdaki diğer önemli amaç, toplumun devamlılığını sürdürmek için gerekli görülen değerlere inanmayı sağlamaktır (Barr vd., 2013: 18-20).

1.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışı

Vatandaşlık kavramı, köken olarak Antik Yunan'dan beri ileri gelen şehir devletlerini ifade eden ''cite'' veya ''city'' kelimelerinin türetilmiş halleridir. Şehir devletleri anlamına gelen bu sözcüklere aidiyet anlamı ise ''citizen'' veya ''citoyen'' kelimeleri ile kazandırılmıştır (Boineau, 1998: 109). Vatandaşlık kavramı devlet-halk ilişkisinin resmi ifadesi olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu kavram sosyal bir olguyu temsil etmekle birlikte tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. sosyal bilim dallarından ayırt edilemeyeceği belirtilmelidir. Bu nedenle kelime anlamı toplumdan topluma farklılık göstermiş ve tarihsel süreçte değişimlere uğramıştır (Şit, 2008: 64). Vatandaşlık, birey ile devlet arasında olan hukuksal bağı ifade etmektedir (Aybay, 1982: 4). Tarih boyunca vatandaşlık, kişiler tarafından istenen haklar ve devletler tarafından verilen statü olarak süregelmiştir (Polat, 2011: 129).

Site şeklinde isimlendirilen ve tarihte bilinen en eski uygarlık olan Sümer şehir devletlerinde sınıf farklılıkları bulunmaktaydı. Şehir devletlerinde sadece erkekler aktif nüfus olarak kabul edilmiş ve yurttaş olarak sayılmışlardır. Devletin topluma karşı hak ve ödevleri de bu grup özelinde hareket etmiştir. Hak sahibi olanlar ve olmayanların arasındaki derin uçurum, derebeyliklerin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Derebeylik şekli yönetimlerin oluşmasıyla bu kez de gücü elinde bulunduran krala karşı sadakat duygusunun olup olmaması, halka yönelik tutumda ayrışmalara sahne olmuştur. Krala karşı sadakat borcu olanlar kralın tebaasını yani halkını meydana getirmekte ve gerekli olduğunda haklarını kullanabilmekle ödüllendirilmiştir. Sömürgeci düzenin yerleşmesiyle birlikte sadece yeni sınıflar ortaya çıkmakla kalmamış, sömürülen bölgelerin halkları ile sömüren devlet arasında vatandaşlık yönünden kavram karmaşasına yol açılmıştır. Sömürgeci devletin esas tebaası vatandaş olarak görülmüş ve haklardan yararlanmış, sömürülen bölgedeki halk ise krala bağlılık buyruğunu yerine getirmek zorunda olan ''tebaa'' konumunda kabul edilmiştir (Aybay, 1982: 5-6).

Vatandaşlık, insanın var oluşundan beri sosyal bir statü belirtse de, Fransız İhtilali'ne kadar üzerinde durulmayan bir kavram olmuştur. 1789 yılında gerçekleştirilen ihtilalden sonra aynı yıl yayınlanan Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi ile hukuk devletlerinde yaşayan insanların, devlet tarafından tanınan haklardan yararlanabilmeleri için o devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma şartı getirilmiştir (Memişoğlu, 2014: 1567). Böylece vatandaşlık kavramı nesnel bir varlık kazanarak tüm dünyada yayılım göstermeye başlamıştır. İnsanlar devlet karşısında güvence isteyen haklar talep etmeye başlamış ve bu akım gücünü yıllar ilerledikçe arttırmıştır. Vatandaşlık, hukuk alanında tanımı belirlenen bir anlam barındırırken; kişi hak ve özgürlüklerinin yanında, kişinin yerine getirmesi gereken ödevleri de belirten kavramın adı olmuştur. Vatandaşlık, hukuk kuralları bazında sınırları çizilen kararlaştırılmış normları belirtse de, kişi hak ve özgürlükler devletlerin bu unsurlardaki farklı tavırlarıyla başkalılık göstermiştir (Aybay, 1982: 6). Hukuk kuralları kişilerin özel hayatı gibi her devlette ayrımlara yol açmış, o devletin gelenek ve görenekleri ile toplumun değer yargılarının karışımı sonucunda çeşitliliğe sebep olmuştur. Her devletin vatandaşı kendine has özellikler barındırmaktadır. Ancak kabul edilen evrensel tanımlamalar nedeniyle bu sorun yalnızca devlet içi bir mesele olarak görülmemiş, uluslararası ölçütlerle belirlenen bazı kurallar ile nizam korunmaya çalışılmıştır.

Vatandaşlık kavramına devlet açısından baktığımızda din, dil, kültür gibi toplumsal ilkelerin hâkim olduğu temellerden meydana geldiği göze çarpmaktadır. Devletin bu ilişkide bir üye olarak gördüğü bireyi koruması ve ödevlerini yerine getirmesi karşılığında bireylerden bağlılıklarını yerine getirme ve görevlerini yapma olarak geri dönüş beklediğini söylemek mümkündür. Karşılıklı sorumluluk duygusunun gelişmesi devletin ömrünü belirleyen faktörlerden biri olmuştur. Vatandaşlık, devletlerin sahiplenme güdüsüyle kendi soyundan veya tabiiyetinden kişileri sığınılan liman olarak görmesi ve bu hislerle koruyucu davranış sergilemesi olarak tanımlanabilir.

1.2. Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girişi

Vatandaşlık kelimesi Antik Çağ'dan beri insanların hafızasında yer etmekle birlikte anlam kazanarak kimlik konumuna erişmesi Fransız İhtilali'yle bağlantılı bir şekilde Fransa topraklarında gerçekleştiği kabul edilmektedir. Batı dünyasını genel olarak incelediğimizde vatandaşlık kelimesinin taşıdığı anlam ve insana bahşettiği değer olarak öncü konumda olduğunu görmekteyiz. Vatandaşlık kavramının eğitim sistemine girmesi ve vatandaş yetiştirme noktasında yaşanan kaygıların bu eğitimi nasıl şekillendirdiği ise zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle vatandaşlık ile vatandaşlık eğitiminin çıkış noktası olan Avrupa ve Batı toplumları ele alınmış, ardından vatandaşlık kavramının Osmanlı Devleti eğitim sistemindeki yerini kazanma seyri kısaca özetlenmiştir.

Batı'da çocukların geleceğin yetişkinleri olarak görülmeye başlaması insan yetiştirmenin önemini arttırmıştır. Avrupa ve Rusya genelinde çeşitli yazarlar ve düşünürlerin etkisiyle çocuğun masum olduğu kanaati oluşturulmaya çalışılırken, çocuk eğitiminin gereklilikleri vurgulanmıştır. Topluma öncülük eden bu fikir adamları ''Yurttaşlık Bilgisi'' alanının oluşmasında, yayınladıkları eserler ve toplumsal yaşamdaki kritikleriyle katkıda bulunmuştur. Ancak Avrupa'da vatandaşlık konusunda en etkin ülke Fransa olmuştur. Fransız İhtilli'ni takiben cumhuriyetçi yönetim zihniyetiyle sırasıyla vatandaş kelimesinin kimlik edinmesi ve yasalarla teminat altına alınması işlemleri yürürlüğe girmiştir. Bu ülkede vatandaşlık eğitiminin sistemsel olarak tam anlamıyla bir düzenlemeye girmesi ve disiplin olarak kabul edilmesi ise III. Cumhuriyet dönemine denk gelmiştir. 1882 yılından sonra ülkede vatandaşlık eğitimi okullar vasıtasıyla verilerek çocuk eğitiminin tertibi sağlanmıştır (Üstel 2008, 11-18).

Vatandaşlık, Türk toplumunda 19. yüzyıla kadar üzerinde çok fazla düşünülmeyen kavram olmuştur. Fransız İhtilali ile birlikte yayılmaya başlayan milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'ndeki olumsuz etkileri, devlet görevlilerini birtakım önlemler almaya itmiştir. Eğitim sisteminin çağın gereklerini yakalayamaması ve Osmanlı toplumunda var olan eşitsizlik gayrimüslimlerin eğitim sisteminde kendi yapılanmalarına neden olmuştur. Gayrimüslim tebaanın eğitim kurumlarına devletin hiçbir müdahale de bulunmaması, milliyetçilik düşüncesinin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir (Demir, 2010: 286). Bir kısır döngü halini alan bu görüntü devlet-halk ilişkisindeki kopmalara örnek teşkil etmektedir. Osmanlı yönetimi bu kopukluğu gidermek için Osmanlıcılık fikir akımı çerçevesinde politikalar izlemeye çalışmış, devletin parçalanmasına mani olmak istemiştir.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut Dönemi demokratikleşme hareketlerinin başlaması yanı sıra eğitim alanında da yeniliklerin yapıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş böylece başta Fransızca olmak üzere Avrupa dillerinin öğrenilmesi istenmiştir. Dil öğrenen öğrenciler Tercüme Odaları'nda görevlendirilerek Avrupa'daki gelişmelerin takibini kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Ancak Abdülmecit döneminde kurulan Encümen-i Daniş'e kadar eğitimle ilgili gidişatı kontrol edebilecek bir yapı bulunmamaktaydı. II. Mahmut zamanında yapılan yeniliklerde ilk ve orta seviyedeki okulların düzenlemesi yapılmamış, Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane, Mekteb-i Harbiye gibi askeri-teknik öğretimli kurumlar hayata geçirilmiştir. İlk ve orta dereceli okulların düzenlenmemesi sebebiyle bazen okuma yazmayı bile bilmeyen çeşitli yaşta öğrenciler bu yüksekokullarda yer edinerek büyük aksaklıklara sebep olmuştur. II. Mahmut yalnızca 2 tane

ortaokul seviyesinde açtığı Mekteb-i İrfan, Mekteb-i Maarif-i Edebiyye isimli okullarla alt seviyedeki eğitim açığını kapatmaya çalışmıştır (Ortaylı, 1987: 145).

Tanzimat Dönemi ile birlikte vatandaş yetiştirme konusu Osmanlılık fikri etrafında gelişerek çeşitli düzenlemelere sahne olmuştur. Öncelikli hedef, eğitim sisteminde çağın gerektirdiği ölçüde yenilikler yaparken, gayrimüslimlerin milliyetçilik duygusunu azaltarak Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını arttırmaktır. Buna müteakip 19. yüzyılın başlarında ordu ve sivil idarelerde başlayan modernleşme hareketi, laiklik anlayışına yakın çağdaş eğitim kurumlarının da kurulmasının önünü açmıştır. Eski okul diyebileceğimiz ulema sınıfının geleneksel eğitimi modern eğitim karşısında kan kaybetmeye devam etmiş, özellikle II. Meşrutiyet'te çokça darbe almıştır (Erdoğdu, 1997: 187). 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnames ile eğitim sisteminde daha düzenli ve özenli bir çalışma yöntemi getirilmeye çalışılmıştır. Ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek için gayrimüslim okullarının denetlenmesi sağlanmıştır. II. Mahmut döneminde zorunlu kılınmasına karşın pek hayata geçirilemeyen ilköğretimin zorunluluğu konusu bu nizamnamede yeniden vurgulanmıştır. Ayrıca halkın din, dil, mezhep ayırt etmeden Türkçe eğitim görmesi maddesi eklenerek Osmanlıcı politikanın gereği yapılmıştır (Ortaylı, 1987: 147).

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımlarıyla mücadele şeklinde geçerken ilk kez vatandaşlık kavramının hayata girmeye başladığı görülmektedir. Tanzimat Fermanı ile hız kazanan vatandaşlık anlayışı; Islahat Fermanı, Tabiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi ve Kanun-i Esasi'nin ilanıyla giderek güçlenmiştir. Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve I. Meşrutiyet'in ilanının ardından II. Abdülhamit'in meclisi kapatması ve Kanun-i Esasi'yi kaldırması bu ilerlemeye ket vurmuştur. Tanzimat döneminde Osmanlıcılık fikri temel alınırken, Abdülhamit döneminde İslamcılık fikri devletin ana siyasetini oluşturmuştur (Alkan, 2019: 311-312). Başta Fransa olmak üzere Avrupa genelinde yaşanan vatandaşlık tabanlı özgürlük, eşitlik, adalet gibi hareketler II. Abdülhamit baskısından kaçarak Avrupa'ya yerleşmiş Türk aydınlar tarafından yakından takip edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Malumat-ı Medeniye dersinin yürürlüğe girmesi ve ders kitaplarının yayımlanması bu konu üzerinde aydınların hazırlıklı olduğunu göstermektedir. Meşrutiyet rejimi devamlılığını sağlamak ve vatansever vatandaşlar yetiştirmek için öğretim programlarında bazı değişikliklere gitmiştir. Böylece Malumat-ı Medeniye dersi iptidai (ilkokul) mekteplerinde okutulmaya başlamıştır (Üstel, 2008: 23-24). Böylece çalkantıda giden Osmanlı siyasetinin iç işlerinde de Avrupai düşünce ile geleneksel Osmanlı düşüncesinin bir savaşı verilmiş, bu süreçte vatandaşlık kimliği olgunlaşmaya çalışmıştır. Osmanlı toplumunda var olan müslim-gayrimüslim eşitsizliği giderilmek istenirken, yönetim anlayışında da bir takım değişiklikler hayata geçirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, yeni yönetim sisteminin küçük yaşta benimsetilerek sadık vatandaşlar yetiştirmenin ve vatan-millet gibi kavramlara kendi düşündüğü gibi aktarmanın yolları aranmıştır. İlk kez Malumat-ı Medeniye dersi vasıtasıyla ders kitapları çıkarılmış ve çocuk eğitimi vatandaş yetiştirmenin yolu olarak kabul edilmiştir.

1.3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Vatandaşlık Eğitimine Bakış

Öğretim programları diğer adıyla müfredat programları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı birim olan Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından hazırlanıp onaylanmaktadır. Öğretim programları genellikle usul bildiren metinlerdir. Bu başlıkta bilgi metinleri ve yönlendirmeleri üzerinden vatandaşlık eğitimine dair neler istendiği ve vatandaşlık eğitiminin öğretim programında ele alınış biçimi incelenmiştir. Araştırmanın konusu kapsamında 2018 Sosyal Bilgiler Müfredatı vatandaşlık eğitimi yönünden değerlendirilerek, ülkemizin güncel vatandaş yetiştirme politikasının hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dâhil tüm öğretim programlarında bulunan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ)'nin kazandırmış olduğu yetkinlikler değerlendirilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Yapısı başlığında öğrenme alanları vasıtasıyla verilen kazanım ve becerilerin vatandaşlık eğitimine yönelik yorumlaması detaylı bir biçimde incelenirken, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda temel beceriler ve değerler eğitimi başlıklarından da yararlanılmıştır.

1.4. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi

Türk eğitim sistemi genel amaçlarında TYÇ, öğrencilere bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmada aracı görevi üstlenmektedir. Öğrencilerin ulusal ve uluslararası seviyede; kişisel, toplumsal, akademik ve iş hayatı gibi yaşantısında ihtiyaç duyduğu alanlarda sahip olması düşünülen sekiz adet yetkinlik belirlenmiştir (MEB, 2018: 4). Yetkinlikler, bir vatandaşın yetiştirilmesinde temel yetenekleri belirten anahtar ifadeler olmuştur. Öğrencinin eğitim-öğretim faaliyetlerinde ve sosyal hayatta bu kavramların çerçevesinde gelişimini sürdürmesi hedeflenmiştir. Bu yetkinlikler:

- Anadilde iletişim
- Yabancı dillerde iletişim
- Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler
- Dijital yetkinlik
- Öğrenmeyi öğrenme
- Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinikler
- İnisiyatif alma ve girişimcilik
- Kültürel farkındalık ve ifade (MEB, 2018: 4-5).

1.5. Öğrenme Alanları

Öğrenme alanları, kazandırılması hedeflenan beceri ve değerlerin birbirleriyle ilişkili olan, öğrenmeyi organize eden disiplinler arası yaklaşımı temele alan bir yapıdır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 7 öğrenme alanı kapsamında hazırlanmıştır. Öğretim programı öğrenme alanlarının esaslarına göre biçimlenmiştir. Ders kitabının hazırlanmasında üniteler; öğrenme alanlarının çerçevesini çizdiği hatlarda, öğrenme alanlarının kapsam ve içeriğine yaraşır, her sınıf seviyesine göre farklılıklar barındıran yapı olması istenmiştir (MEB, 2018: 11). Öğrenme alanları yedi adet olup araştırmamızda alt başlıklar halinde kısaca açıklamaları yapılıp vatandaşlık eğitmiyle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Birey ve Toplum

Birey ve Toplum öğrenme alanı ‘’ben’’ ve ‘’biz’’ kavramlarının içselleştirilerek sosyal bilim dallarıyla ilişkilendirmesi istenmektedir. Başta psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji olmak olmak üzere disiplinler arası yaklaşımın kullanılması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018: 11). Sorumluluk değerinin ön plana çıktığı bu öğrenme alanında sınıf düzeylerine göre farklı öğrenme durumları belirlenerek çocuk psikolojisi yansıtılmaya çalışılmıştır. Öğrencinin, kendini ve çevresini anlayarak özgürlüklerinin yanında sorumluluk bilinciyle de hareket etmenin gerekliliği vurgulanmış, vatandaş olmanın insani yükümlülüklerini kavraması amaçlanmıştır.

Kültür ve Miras

Tarih disiplinine odaklı bir öğrenmenin gerçekleştiği bu alanda, kültür ve miras kavramlarının üzerinde durulmuştur. Türk kültürünü oluşturan ilkelerin korunması ve geliştirilmesini sağlayan millî bilincin kazanılması gerektiği vurgulanmıştır. Kültürel ilkelerin, bir toplumun diğer toplumlardan farkını ortaya koyan unsurlardır düşüncesi öğrencilere kazandırılmak istenmiştir. Ancak her kültürün eşit olduğu, dünya kültür mirasında farklı bir renk ve zenginlik olduğu vurgusu yapılmıştır (MEB, 2018: 11). Tüm sınıf düzeylerinde ‘’*Kültürel mirasa duyarlılık’’* değeri ana kazanım maddesi olmuştur. Kültürel mirasın bir emanet olduğu anlayışı yerleştirilerek sahip çıkma ve koruma gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında dünyanın değişen şartları ve teknolojik gelişmeler göz önüne alınarak *‘’Zaman ve kronoloji algılama becerisi’’* çeşitli sınıf düzeylerinde kazandırılması hedeflenen temel becerilerden biri olmuştur.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler

Bu öğrenme alanı, insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere kazandırmayı hedefleyen, coğrafya disiplini tabanında gelişmiştir. İnsanın çevreyle ilişkisini tanımlamak, bu etkileşimin neden-sonuç bağıntısını keşfetmek ve geleceğe yönelik kişisel ve toplum nazarında bakış açısı oluşturabilmek amaçlanmıştır. Sosyal Bilgiler dersinin okutulduğu tüm sınıf seviyelerinde öğrencilere ‘’*Araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve makânı algılama* becerilerinin kazandırılması hedefinde olunmuştur. Bu öğrenme alanı işlenirken basitten karmaşığa, yakından uzağa gibi öğretim ilkeleri kullanılmalı, öğrenci bulunduğu yerden çevreye doğru genişleyen bir bakış açısı yaklaşımıyla ders işlenmesi hedefi konulmuştur (MEB, 2018: 11).

Bilim, Teknoloji ve Toplum

Öğrenciler bu öğrenme alanı sayesinde; yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojideki ilerlemelerin başlıca nedenleri olduğunu öğrenmelidir. Bilim ve teknolojinin kat ettiği ilerleme safhalarında sosyal hayattaki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanabilme kapasitesine sahip olmaları beklenmiştir. Akademik dürüstlük kazandırılması istenen ahlaki öğreti olmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 11). Bu öğrenme alanında *‘’Bilimsellik’’* değeri en önemli kazanım olarak göze çarparken, 5. sınıf düzeyinde *‘’Bilim etiği’’* değeri öğrencinin ilkokul düzeyinden ortaokula geçişi ve sınıf öğretmenliğince verilen Sosyal Bilgiler dersinin sosyal bilgiler öğretmenlerince verilmesinde adeta bir geçiş kavramı olarak kazanılması beklenen ahlaki öğretiyi işaret etmektedir. 4. ve 5. Sınıf düzeyinde *‘’Öz denetim, dijital okuryazarlık’’* becerileri kazandırılması gereken temel yetenekler olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2018: 18) 5. sınıf ikinci kazanım maddesinde ‘’Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenirliğini sorgular’’ cümlesi ile bu iki beceriye ders kazanımlarında yer vermiştir.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim

Bu öğrenme alanında temel kazanımlar girişimci ve bilinçli tüketici vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. Milli şahıslar üretmek adına ülke ekonomisindeki kaynakların doğru kullanımı, kendi ekonomik yaşantısı ile başkalarının ekonomik yaşantısını karşılaştırma yetisini kazandırarak benzerlik ve farklılıkların ayrımını gözetebilme hedefleri bulunmaktadır. Ekonomi alt disiplininin egemenliğinde gelişen öğrenme alanında; öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketim hakkında temel kavramları öğrenmesi, meslekleri tanıyarak ilgi ve yeteneğine uygun işlere yönelmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018: 11). Ülke kaynaklarının doğru kullanılarak ekonomide gelişim sağlama hedefi *‘’Sorumluluk’’* değerinin önemli görülmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu konuda öğrencilerin *‘’Araştırma, girişimcilik’’* becerileri ile öğrenme alanının amaçları olan ülke kaynaklarının kullanımı, ekonominin gelişimi ve meslek tanıma özelliklerinin kavratılması sağlanmıştır.

Etkin Vatandaşlık

Etkin vatandaşlık, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda vatandaşlık eğitimiyle ilgili doğrudan kazanım barındıran tek öğrenme alanıdır. Amaç öğrencinin; grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunu, bireyleri ve kültürel faaliyetleri nasıl kontrol ettiğini, kendilerini nasıl güncel tuttuklarını öğrenmesidir. Ayrıca bu kurumların toplumumuzda ve diğer toplumlardaki rolü sorgulanmıştır. Öğrencinin kendini merkeze alarak grup, kurum ve sosyal örgütlerle karşılıklı etkileşimini yordaması hedeflenmiştir. Vatandaş olarak devlet güvencesinin önemi ve bireylerin egemenlik haklarıyla, kişisel hakların ve toplum düzeninin nasıl sağlandığı öğrenci tarafından fark edilir. Ayrıca girişimcilik, bu öğrenme alanının ruhunu oluşturan toplumsal etkinliklere aktif katılımı sağlayan kavramı belirtmektedir. Sosyoloji, siyaset bilim ve hukuk alt disiplinleriyle etkin vatandaşlık kavramına odaklanma sağlanmıştır 4 ve 5. sınıf düzeyinde *‘’Bağımsızlık’’* değeri ile *‘’Sosyal katılım’’* becerilerinin ortak ana kazanımlar olduğu dikkat çekmektedir (MEB, 2018: 12-19).

Küresel Bağlantılar

Teknolojik gelişmeler ve değişen çağ ile birlikte inançlar, fikirler, insanlar, sermaye, bilgi, kültür gibi unsurlar ülkelerin sınırlarını aşarak küresel çapta faaliyet alanı bulmaktadır. Bu nedenle devletlerarasında iş birliği ve rekabet son sürat devam etmektedir. Öğrencilerin, devletler ve insanların arasındaki bu hızlı ilişkiyi kavraması ve değerlendirmesi öğrenme alanının en önemli kazançları olarak belirlenmiştir. Öğrenciler, gelişen dünyanın gündemini takip etmeli, karşılaştığı problemlere çözüm üreten etkin ve sorumlu birer Türk vatandaşı olma hedefiyle yetiştirilmelidir (MEB, 2018: 12). Küresel bağlantılar son öğrenme alanı olarak etkin vatandaşlık öğrenme alanıyla ilişkili ve ona göre daha geniş çapta düşünmeyi gerektiren, dünyaya karşı sorumlu Türk vatandaşı hüviyetinde eğitim vermeyi amaçlamıştır. Öğrencilerin sorumluluklarını bilmesi ve iyi vatandaş olarak dünyadaki gelişmelere duyarlı kalması *''Araştırma''* becerisinin etkin kullanımını gerektirmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Bir dersin öğrencilere aktarılmasında öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen temel üçlüyü oluşturmaktadır. Ülkemizde sürekli olarak program değişikliklerine gidilmekte, ders kitapları buna göre yeniden şekillenmektedir. Öğretmenler ise sahip oldukları mesleki formasyon ve edindikleri mesleki tecrübe ile sürekli değişen program ve ders kitaplarının kılavuzluğunda hakkı ile eğitim sisteminde üstlendikleri görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal Bilgiler Dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda öğretimi yapılmakta 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından verilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri ayrıca 8. Sınıftaki Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi derslerini de vermektedirler. Bu iki ders kapsamında sosyal bilgiler alanının üç temel ögesinden birisi olan " Vatandaşlık Eğitimi" verilmeye çalışılmaktadır. Farklı üniteler içerisine dağıtılmış olan bu eğitim, bütüncül olarak bakıldığında; topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu araştırma ile topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlamada lider konumda olması gereken sosyal bilgiler öğretmenlerinin penceresinden 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi yaklaşımı konusunda işin mutfağında çalışan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada öğretmenlerden aşağıdaki sorulara yanıt vermesi istenmiştr:

- Öğretmenlerin kişisel bilgileri (yaş, cinsiyet, mezun olunan okul, mesleki deneyim) nedir?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi nasıldır?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri nelerdir?
- Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliği nasıldır?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada öğretmenlerin vatandaşlık eğitiminde sosyal bilgiler dersinin yeri ve önemi, 2018 programının vatandaşlık eğitimi yönünden yeterliliği, eksiklikleri konusunda görüş ve düşünceleri ortaya konmuştur. Analizlerde öğretmenlerin demografik bilgileri ile ortaya çıkan sonuçlar arasında ilişki olup olmadığına da bakılmıştır. Araştırma bulgularına ulaşmak için bir nitel araştırma yöntemi olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma, insan davranışlarını ya da deneyimlerini açıklamak için sözcükleri veri olarak kullanır. Nitel araştırmalar bireyin yazdıklarını, söylediklerini ya da gözlemlenen davranışları kaynak olarak kabul eder ve yorumlar. İlişkilerin anlamına ve çeşidine ulaşmak için elde edilen verilerin sayısal olmayan biçimde incelenmesidir (Gürsakal, 2001: 119). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması literatürde örnek olay incelemesi veya vaka çalışması olarak da

anılmaktadır (Subaşı & Okumuş, 2017: 419). Durum çalışması; gerçek hayat, güncel bir sistem ya da belli zaman diliminde uygulanan durumlar hakkında gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller, dökümanlar, raporlar vb. araçlarla detaylı bir şekilde bilgi toplanan ve belirlenen durumların betimlenmesi veya temalarının oluşturulması yöntemine denir (Creswell, 2013: 97). Bir başka tanıma göre durum çalışması, bir ya da birden fazla olayın, ortamın, programın, sosyal bir zümrenin ya da herhangi birbiriyle ilişkili olan sistemsel verilerin derin olarak incelendiği yöntemdir. Durum çalışması, bir varlığın yere ve zamana göre tarif edilerek ve özelleştirilerek araştırılmasıdır (Mcmillan, 2000, aktaran Büyüköztürk vd., 2016: 22).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmayı, Samsun ilinde üç farklı ilçeden 8 ortaokulda görev yapmakta olan 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinde görev yapmaktadırlar.Çalışma grubu olarak Samsun ili ve söz konusu ilçelerin belirlenmesinde kolay erişilebilirlik faktörü etkili olmuştur. Aralık 2019'da saha çalışması yapılan araştırma bulgularına görüşme formları üzerinden nitel bir yöntem olan içerik analizi ile ulaşılmıştır. Veriler elde edilirken veri kaybını ve bozulmalarını engellemek, kıyaslama yaparken karışıklıkların önüne geçmek için kodlamalar yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel bilgilerini korumak amacıyla öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3...şeklinde kodlanarak çalışmaya eklenmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Çalışma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitiminin rolünü belirleme olarak belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi barındırma biçimi ve bu eğitimin ders programındaki etkisi ve yeri sorgulanmış, öğretmenlerin konu hakkında görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri açık uçlu sorular aracılığıyla yarı yapılandırılmış form üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşme tekniği araştırmada cevabı aranan soruların ilgili katılımcılar tarafından cevaplanarak veri toplama işlemini ifade etmektedir. Bu çalışmada görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede sorular önceden hazırlanırken, soruların sorulma sırası değiştirilebilir veya görüşmenin durumuna göre sorular esnetilebilmektedir. Sorular açık uçlu olarak hazırlanarak analiz etmenin kolaylaştırılması sağlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016: 153-154).

Veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde ilk aşamada amaca uygun problemlerler ortaya konulmuş ve alan yazında konu hakkında yapılmış çalışmalarda elde edilmiş sonuçlar ile kıyaslanmıştır. Yapılan bu çalışma sonrasında görüşme formu uzman görüşüne açılmıştır. Sosyal bilgilerde vatandaşlık eğitimi konusunda uzman üç akademisyenden görüşme form hakında değerlendirmeler alınarak araştırmada uygulanacak son şekli verilmiştir. Sonrasında yarıyapılandırılmış mülakat formunda uygulamada ortaya çıkabilecek eksiklikleri tespit amacı ile üç sosyal bilgiler öğretmeni ile plot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada mülakatların sesli kayıt ile gerçekleştirilmesinin araştırmanın bulguları açısından daha sağlıklı olacağına karar verilmiş ve tüm görüşmeler görüşme formu ve ses kayıt cihazı ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

Veriler öğretmenlerin çalıştığı kurumlarda yüz yüze görüşmeler sonucu oluşturulmuştur. Görüşmelerden önce öğretmenlere araştırmanın amacı ve değerlendirmek istediği ölçütlerin bilgisi verilmiş, öğretmenlerin istekleri doğrultusunda müsait zaman ve ortamın oluşturulmasıyla birlikte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerekçeleri belirlenirken öğretmenlerden ses kaydı alınmış ve ses kayıtlarıyla beraber not tutulmuştur. Yapılan her görüşmenin ardından ses kayıtları yazıya dökülerek kayıt altına alınmıştır. Toplamda 21 öğretmenle yapılan görüşmelerde 3 öğretmenin sorulara verdiği yanıtların kusurlu olduğu tespit edilmiş ve öğretmenler kapsam dışı bırakılarak sağlıklı cevap veren 18 öğretmenin verileri üzerinden analizler yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, önceden belirlenmiş kurallara uygun kodlamalarla var olan metindeki

kelimelerin daha küçük anlamlar barındırarak kategorilerle özetlendirilmesidir. Metin ve metindeki kavramların anlamları ve ilişkilerinin belirlenerek çözümleme, metinden mesaja ilişkin çıkarımda bulunma yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2016: 250). İçerik analizi süreci şu kademlerden oluşmuştur:

- Öğretmenlerin sorulara verdiği yanıtlar not edildikten sonra birkaç defa okunmuş ve önemli görülen yerler işaretlenerek kavramlar belirlenmiş ve yanlarına notlar düşülmüştür.
- İkinci aşamada öğretmenlerin vermiş olduğu cevaplar kodlanarak tabloların özünü oluşturmuştur.
- Sorulara benzer cevaplar veren öğretmenler aynı başlık altında toplanarak değerlendirme kısmı için veri analizi sağlamıştır.
- Kodlamar neticesinde başlıkların belirlediği tablolar oluşturulmuş, cevaplar frekanslarıyla birlikte belirtilmiştir.

4. Bulgular

Katılımcılardan vatandaşlık eğitimi konsunda görüşleri alınırken, Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminin verilmesindeki yeterliliği ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliği hakkında düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulardan vatandaşlık eğitiminde programın ve sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminin işlenmesindeki yeri sorgulanmıştır.

4.1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 31 ile 55 arasında değişiklik gösteren 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemleri seçkisiz örnekleme yöntemi ve seçkisiz olmayan örnekleme yöntemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örneklemenin maksimum çeşitlilik örnekleme deseni kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, incelenen problemin kendi içinde benzeşik farklılarını ortaya koyma hedefindedir. Temel amaç, belirlenen farklı durumların ortak veya ayrı yönlerinin ortaya çıkarılmasıdır (Büyüköztürk vd., 2016: 84-91).

Katılımcıların cinsiyetlerini incelediğimizde %67 (f =12) kadın, %33 (f =6) erkek öğretmen olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların hepsi sosyal bilgiler öğretmenliği görevini yapmakla birlikte, mezun oldukları okul ve aldıkları eğitim biçiminin farklılıkları göze çarpmaktadır. 18 öğretmen arasından yalnızca %28 (f =5) sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu olması dikkat çekicidir. En çok alan mezunu ise %44 (f =8) ile tarihçilerdir. Katılımcıların %33 (f=6) tarih öğretmenliği ve %11(f =2) tarih bölümünden mezundur. Öğretmen grubumuzda %22 (f=4) coğrafya öğretmenliğinden, %6 (f =1) sınıf öğretmenliğinden mezundur.

Tablo 1: Öğretmenlerin Mezun Oldukları Alan ile Cinsiyet Arasındaki İlişkisi

Mezun	Kadın	Erkek	Toplam	
	f	f	f	%
Coğrafya Öğretmenliği	3	1	4	22
Tarih Bölümü	1	1	2	11
Tarih Öğretmenliği	4	2	6	33
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	3	2	5	28
Sınıf Öğretmenliği	1	0	1	6
Toplam	12	6	18	100

Tüm branş mezunları arasında tecrübesi daha az olan öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun bireylerden oluşması Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarının

ülkemizde 1998 yılından sonra faaliyete geçmesi ile ilgilidir. 1968 yılında sosyal bilgiler dersinin ortaokul müfredatına girmesiyle birlikte bu alanda oluşan açıklık, sayısı sadece 5 olan Eğitim Enstitülerinin Edebiyat Bölümlerinde açılan sosyal bilgiler adındaki programlar ile giderilmek istenmiştir. Bu uygulama 1978 yılına kadar devam ettikten sonra takip eden süreçte 1998 yılına kadar 20 yıl boyunca Yüksek Öğretmen Okulları adı altında yapılandırılmıştır. 1978 yılında kaldırılan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1998 yılında eğitim fakültelerinde yeniden yer almaya başlasa da ilk mezunlarını 2000'li yılların başında vermiştir (İnan, 2014, 13). Bu süreçte sosyal bilgiler dersinde öğretmen açığı genellikle tarih ve coğrafya öğretmenliği mezunu kişiler tarafından kapatılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlik tecrübe süresi 8 ile 13 yıl arasında değişen Ö2, Ö8, Ö9, Ö13 ve Ö15 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunudur ve araştırmamıza dâhil olan diğer katılımcılara göre daha kısa süreli öğretmenlik deneyimine sahiptirler.

Katılımcıların mezun oldukları fakülteler incelendiğinde Ö3 ve Ö17 kodlu öğretmenlerin tarih bölümünden mezun olması nedeniyle Fen-Edebiyat Fakültesi çıkışlı oldukları, diğer katılımcıların ise Eğitim Fakültelerinden mezun oldukları tespit edilmiştir. Yalnızca 1 katılımcı yüksek lisans mezunu olarak (Ö9) dikkat çekmektedir. Öğretmenimizin lisans düzeyi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği alanındayken, yüksek lisası eğitim, Yönetim ve Denetim alanında olduğu belirtilmiştir.

4.2. Vatandaşlık Eğitiminin Verilmesinde Sosyal Bilgiler Dersi

Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimini kapsayan bir program olması, araştırmanın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğretmenlerden konu hakkında görüş alırken öncelikle vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi hakkında düşünceleri sorulmuştur. Ayrıca vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri de araştırma kapsamında sorgulanmıştır.

Tablo 2: Vatandaşlık Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

Kategoriler	Kadın	Erkek	Toplam
Vatandaş yetiştirmede sosyal bilgiler dersi en önemli konumda	5	3	8
Temel hakların öğretilmesinde önemli	2	1	3
Vatan, millet gibi kavramların nesillere kazandırılmasını sağlıyor	1	1	2
Sosyal bilgiler yeterli değil vatandaşlık ayrı bir ders olmalı	2	1	3
Vatandaşlık eğitiminde disiplinler arası bir yaklaşım olmalı	2	0	2
Toplam	12	6	18

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin görüşlerinin ağırlık kazandığı noktanın *''Vatandaş yetiştirmede Sosyal Bilgiler dersinin en önemli ve yegâne ders''* olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu görüşü savunan 8 katılımcının 3 tanesi sosyal bilgiler öğretmenliği mezunuyken, 5 katılımcı diğer alanlara dengeli olarak dağılım göstermiştir. Bu görüşü savunan katılımcılardan Ö1 ''Tabii ki önemi diğer derslere göre çok büyük. 5. sınıftan 8. sınıfa kadar sosyal bilgiler dersi içinde vatandaşlık eğitimini veriyoruz'' şeklinde ifade ederken Ö8'de benzer görüşle ''Sosyal bilgiler dersinde özellikle 5. sınıflardan itibaren vatandaşlık eğitimini derinlemesine işlemeye başlıyoruz. Sosyal bilgiler dersini diğer derslerden bu yönde farklı ve anlamlı buluyorum'' sözleriyle belirtmiştir. Ö15 ise "Sosyal bilgiler dersi bu eğitimin verilmesinde başı çekiyor'' diyerek net bir cevap vermiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık eğitiminin verilmesinin *''Temel hakların öğretilmesi''* konusunda faydalı bulan görüşün dikkat çeken tarafı ise 3 katılımcının da tarih öğretmenliğinden mezun olmuş olmasıdır. Tarih öğretmenliğinden mezun olan katılımcılar, vatandaşlık eğitimini temel hakların öğretilmesi noktasında daha yararlı görmektedir. Ö16 konu hakkında ''Sosyal Bilgiler dersi hak aramak, sorumluluklarını yerine getirmek gibi vatandaşlığın özünü yansıtan kavramlar var. Bunları da Sosyal Bilgiler dersi öğreterek farkını gösteriyor'' sözleriyle temel haklardan bazılarına örnekler vererek görüşünü savunmuştur.

''Vatan, millet gibi kavramların nesillere kazandırılması'' görüşü ise tarih bölümün ve coğrafya öğretmenliği mezunu 2 öğretmen tarafından dile getirilmiştir. Ö12 ''Çocukların vatanını, milletini, bayrağını, ülkesini tanımasında Sosyal Bilgiler dersinin büyük önemi var'' şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler dersi içerisinde pasif kaldığını düşünerek, kendisine ait bir ders programının olması gerektiğini savunan katılımcılar, vatandaşlık eğitimi disiplininin oluşturularak sosyal bilgiler öğretmenleri veya o dersin branş öğretmeni tarafından verilmesi gerektiği belirtmişlerdir. Bu görüşte olan 3 katılımcının 2'si coğrafya öğretmenliği, 1 katılımcı ise tarih bölümü mezunudur. Konu hakkında Ö7 ''Sosyal bilgiler vatandaşlık eğitimini vermede yeterli değil, ayrı bir ders olarak da verilmeli'' diyerek durumu kısaca özetlemiştir.

Vatandaşlık eğitiminin yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin işi olmadığını diğer derslerle birlikte ''disiplinler arası bir yaklaşım'' ile eğitim verilmesi gerektiğini savunan görüşte her 2 katılımcının da sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu bireyler olması dikkat çekicidir. Ö17 bu konu hakkında ''Son derece önemli ancak bu görev sadece bizim branşımıza yüklenmemeli. Diğer branş öğretmenleri de bize yardımcı olmalı. Eğitim camiasında görev yapan herkesin sorumluluğudur vatandaş yetiştirmek'' sözleriyle kendisini ifade etmiştir.

Yukarıdaki soru ve görüşler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliğini sorgulamıştır. Öğretmenler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme düzeyini kendilerince değerlendirmiş ve yorumlamışlardır. Dersin genel bir yorumlaması yapılmış ve sosyal bilgiler-vatandaşlık ilişkisinin verimliliği inceleme konusu olmuştur. Tablo 3'de ise konunun özünü oluşturan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimindeki yeterliliğini sorgulamıştır. Öğretmenlerden Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusunda kısaca bilgi vermeleri ve ''Yeterli mi değil mi, ya da ne kadar yeterli'' gibi sorulara verdikleri kısa cevapların kategorilendirilmesi tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Programının Vatandaşlık Eğitimi Konusunda Yeterliliği

Cevaplar	**Frekans**	**Yüzde**
Evet	5	28
Kısmen Yeterli	3	17
Hayır	10	55
Toplam	18	100

Araştırma kapsamında temel alınan 18 katılımcıdan 5 tanesi Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli (%28) olduğunu düşünürken 10 katılımcı ise ders programını yetersiz (%55) bulmuştur. 3 katılımcı (%17) programı bazı noktalarda yeterli bulmasına karşın eksikliklerini de söylemiştir (Tablo 3). Sosyal Bilgiler ders programının yetersiz ya da kısmen yetersiz olduğu durumlar 13 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Araştırmamızın en kalabalık grubunu oluşturan tarih öğretmenliği mezunu katılımcıların (6 kişi) hiçbiri programı tam anlamıyla yeterli bulmamıştır. Araştırmaya katılan 6 erkek öğretmenden hiçbirinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programını vatandaşlık eğitimi konusunda tam olarak yeterli bulmaması da dikkat çekicidir. Programı yeterli bulduğunu söyleyen 5 katılımcıdan 2'sinin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun, 2'sinin coğrafya öğretmenliğinden mezun ve 1 katılımcının da tarih bölümünden mezun öğretmenler olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcı olarak yer alan 18 öğretmenden 13'ü (%72) müfredat programının yetersizliklerinin olduğunu düşünmektedir. Programın eksikliklerinin olduğunu düşünen 13 öğretmenden 8'i, ders programının uygulamalı olmadığını bu konuda çok zorluk çektiklerini söylemiştir. Öğretmenler, işlenen konuların öğrenci düzeyine uygun olduğunu düşünse bile öğrenilen bilgilerin kalıcı hale gelmesi için çocuğun yaparak-yaşayarak öğrenmesi gerektiğini düşünmektedir. Araştırmamıza katkı sağlayan 5 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu kişilerden 3'ü, programın uygulamalı olmadığını, bilgilerin teoride kalarak pratiğe dökülmeden çoğunun unutulup

gittiğini düşünmektedir. Programın yetersiz olduğu görüşünü savunan 2 coğrafya öğretmenliği mezunu öğretmen de yine bu düşüncededir. 2 tarih öğretmenliği ve 1 tarih bölümü mezunu öğretmen de bu fikir doğrultusunda görüş bildirerek programın uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizliğini öne sürmüşlerdir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Eksiklikleri

Kategoriler	Kadın	Erkek	Toplam
Programın uygulamalı etkinlikler barındırması gerekiyor	5	3	8
Etkin vatandaş yetiştirme konusunda yetersiz	1	0	1
Konular daha anlaşılır ve geniş olmalı	1	3	4
Toplam	7	6	13

Bu düşünceye sahip katılımcılardan Ö8 ''Çocukları eğitirken etkinlikler ve uygulamalarla pekiştirmeye zaman kalmıyor. Müfredatın biraz daha yalınlaştırılırken öğrencilerin bakış açılarını geliştirecek etkinlikler eklenebilir. Konu başlıklarını doğru buluyorum ancak bilgiler teoride kalıyor yaparak yaşayarak öğrenemiyorlar'' diyerek programın kısmen doğru olduğunu savunmuştur. Ayrıca konuların yoğunluğundan da şikâyet edilerek öğretmenin çaresiz durumda bırakıldığı, öğrencilere yaparak-yaşayarak öğretim sağlamak için zaman kalmadığını belirtmiştir. Ö16 ise bilgilerin uygulamalı olması konusun da en büyük sorumluluğun ailede olduğu görüşünü şu sözlerle savunmuştur ''Öğreniyoruz ama uygulama yapamıyoruz. Ailesinde gördüğü şeyler bazen öğrenciyi olumsuz etkiliyor. Ailesi söz hakkı vermiyorsa sınıfta da söz hakkı almasını bilmiyor. Veli profilinin yansımasını görüyoruz bu nedenle önce ailenin eğitilmesi gerekiyor'' demiştir. Katılımcılardan Ö18 dersin yapısının öğretmenle de ilgili olduğunu söylemiştir. ''Sadece not odaklı anlatılması hiçbir şey kazandırmaz. Bilgilerin pratiğe dökülmesi gerekiyor bu konuda öğretmene de çok iş düşüyor. Öğretmenin kişiliğine göre değişebilir. Programın da uygulamalı ve güncel olması gerekir'' diyerek kendisini ifade etmiştir.

Son yıllarda özellikle sosyal bilgiler dersi üzerinde önemle durulan etkin vatandaşlık konusu ise araştırmaya katılan öğretmenler tarafından göz ardı edilmiştir. Yalnızca bir katılımcı programın etkin vatandaş yetiştirmesi gerektiği durumuna değinerek bu noktaya dikkat çekmiştir.

Verilen cevaplar içerisinde ''Konular daha anlaşılır ve geniş olmalı'' görüşü de 4 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Konuların yeterince anlaşılır olmadığını düşünen Ö6 ''Hak ve özgürlük kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Sosyal bilgiler müfredatında ve ders kitaplarında bu ayrımın yeterli derecede belirtilmediğini düşünüyorum'' demiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın özü, 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında vatandaşlık eğitiminin nasıl bir rol üstlendiği ve ne kadar yer edindiğinin ortaya konması ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu konu hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Öğretmenlerin program hakkındaki düşünceleri nitel bir yöntem olan görüşme tekniği ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat formları aracılığı ile alınmıştır. Bulguların çözümlenmesi aşamasında içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Samsun ilinde gerçekleştirilen görüşmeler İlkadım, Canik ve Atakum ilçelerindeki ortaokullarda görev yapmakta 8 farklı ortaokuldan toplam 18 sosyal bilgiler öğretmenini kapsamaktadır.

Araştırmanın ilk hedefi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından yeterliliğini belirlemek olmuştur. 18 öğretmenin görüşlerine bakıldığında; 5 öğretmen müfredat programını yeterli bularak herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Programı değerlendiren 13 öğretmenin görüşleri dile getirdiği yetersizlikler açısından 3 düşünce grubuna ayrılmıştır. Bunlardan en çok bahsi geçen sorun 8 katılımcının görüşü ile programın yeterince uygulamalı etkinlikler barındırmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş bağlışı altında uygulamaların ya yetersiz olduğu ya da hayatilik ilkesinin göz ardı edildiği belirtilmiştir. Bu sonuç Şahin & Ekici'nin (2019: 94) yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu *''Öğretimsel Sorunlar''* temasında

''Uygulamaların Yaşama Dönük Olmaması'' ve ''Bilginin Davranışa Dönüşmemesi'' sonucu ile benzerlik göstermektedir. Vatandaş yetiştirmenin getirdiği sorumluluklar öğretmenlerin görüşlerinde benzerlikler oluşturmuştur. Topal & Haçat (2019: 18) çalışmasında ''Teorik bilgileri uygulamaya geçirme'' ile ''Yaparak yaşayarak öğrenme'' bulguları elde edilmiş ve böylece bu araştırmadaki öğretmenlerle benzer görüşleri dile getirmişlerdir. Programın uygulamalı etkinlikler barındırmaması vatandaşlık eğitiminde öğretmenlerin çokça yakındığı nokta olmuştur.

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yetersiz olduğunu düşünen bazı öğretmenler, vatandaşlıkla ilgili ayrı bir ders olması gerektiğini görüşünü ileri sürmüşlerdir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin 8. sınıflardan kaldırılması, sosyal bilgiler öğretmenlerinin yükünü ağırlaştırdığını ileri sürmüşlerdir. Vatandaşlık konusunun sadece Sosyal Bilgiler dersine ait olmadığını, disiplinler arası bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç Topal & Haçat'ın (2019: 11) sosyal bilgiler öğretmenleri üzerine yapmış olduğu araştırma sonuçları ile bezerlik göstermektedir. Söz konusu araştırmada çalışma grubunun %79,5'i bu dersin kaldırılmasını olumsuz bulmuştur. Çalışmanın yapıldığı dönemde ismi Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi olan günümüzde ise İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi olan dersin 8. sınıflardan kaldırılarak 4. sınıflara okutulmasıyla ilgili karara yönelik Er vd. (2013: 190) bulgularında ''Ayrı bir ders olarak okutulması'' ve ''Ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilmesi'' sonuçlarına ulaşmıştır. Çelik (2009) çalışmasında da sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesini önermektedir. Demokrasi ve insan hakları kavramının benimsetilmesi için ''Vatandaşlık eğitiminin ders olarak okutulması'' görüşünün bu araştırma ile paralel düşünceler içerdiği tespit edilmiştir (Topal & Haçat, 2019: 18). Ersoy (2016: 74) bu araştırma sonuçlarına zıt bir fikir olan disiplinlerarası yaklaşımın öğretmenler tarafından tasvip edilmediği algısı bulunduğunu ortaya korken, vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersinde verilmesinde zorluklar yaşandığının dile getirilmesi ve ayrı bir ders olarak verilmesini savunmaları bu çalışma ile paralellik göstermektedir.

2005 Öğretim programı ile başlayan yapılandırmacı eğitim doğrultusunda hazırlanan en güncel program olan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliği belirlenmeye çalışılmış ve programın yetersiz olduğu konular ortaya konmuştur. Katılımcılar tarafından ortaya konulan 2018 öğretim programının yetersizlikleri kısaca şu şekildedir:

- Program uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizdir.
- Vatandaşlık eğitimi yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluğu olarak görülmemeli, gerekirse ayrı bir ders olarak verilmeli ve sosyal bilgiler öğretmenleri veya kendine has branş öğretmenleri bu dersi vermek için görev almalıdır.
- Öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışında öğrencilerin etkin katılımını sağlayacak uygulamaları hayata geçirmeleri zaman kısıtlaması ve programın ağır yükü nedeniyle zorlaşmıştır.

Ders programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli bulunduğu durumlar şu maddelerle özetlenebilir:

- Program sınıf seviyelerine uygun şekilde hazırlanmıştır.
- Her derse ait beceri ve değer kavramları öğrenme alanları içerisinde anlamlı öğrenmeler sağlayacak şekilde dağıtılmıştır.

Kaynakça

Alkan, M. Ö. (2019). *''II. Abdülhamit döneminde eğitim ve ideoloji.'' Sultan II. Abdülhamit Dönemi*. (Der.) Mehmet. Bulut, Muhammet. Enes. Kala, Nuri. Salık, & Maşallah. Nar. s. 309-367. İzü Yayınları.

Aybay, R. (1982). *Yurttaşlık (Vatandaşlık) hukuku.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Barr, R., Barth, J. L. & Shermis. S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası.* Çev. Cengiz Dönmez. Pegem Akademi

Bilgili, A. S. (2013). Sosyal Bilgilerin Temelleri, *Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler*. (Editör: A. Sinan Bilgili), ss. 2-35. Pegem Akademi.

Boineau, J. (1998). *Fansa'da Devrim Dönemi'nde yurttaşlar ve yurttaşlık.* Çev. Yeşim Küey. Kesit Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırmanın temelleri.* Pegem Akademi.

Creswell J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri.* Çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir. Siyasal Kitabevi.

Çelik, H. (2009). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Demir, Ş. (2010). Tanzimat dönemi eğitim politikalarında osmanlıcılık düşüncesinin etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 9(31), 284-294.

Er, H., Ünal, F., & Özmen, C. (2013). 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin 4. Sınıfa Alınmasına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social Science*. c. 6. s.8:,179-196.

Erdoğdu, T. (1997). Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 52(1), 183-247. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001983

Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(3)*, 67-83. https://doi.org/10.17679/iuefd.17345163

Gürsakal, N. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.* Uludağ Üniversitesi Basımevi.

İnan, S. (2014). *Sosyal bilgiler eğitimi: nedir, ne zaman ve neden? tanımlar, tarihi kökleri ve açıklamalar.* Anı Yayıncılık.

Memişoğlu, H. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Vatandaşlık Eğitimi. *Turkish Studies*, 9(5), 1565-1584. https://doi.org/10.19126/suje.356903

Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı.* Hil Yayın.

Öztürk, C. (2011). *Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış.'Sosyal Bilgiler Öğretimi.* (Der.) Cemil. Öztürk. 1-31. Pegem Akademi.

Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*. 3, 127-157.

Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 21(2), 419-426.

Şahin, İ. F., & Ekici, Ö. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin perspektifinde ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlar. *Tarih Okulu Dergisi*. 39, 85-116. http://dx.doi.org/10.14225/Joh1524

Şit, B. (2008). Modern vatandaşlık kavramına bir bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi.* 76, 64-82.

MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.* https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf, erişim 10.01.2019

Topal, M., & Haçat, S. O. (2019). Demokrasi ve insan hakları kavramlarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi.* 3(2), 1-24.

Üstel, F. (2008). *Makbul vatandaşın peşinde*. İletişim Yayınları.